

Економіка воєнного часу

УДК331.101.3(477):338.245.4)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17557040>

**Людський капітал в умовах війни: виклики, загрози та стратегії
стійкості**

Іванова Наталія Юріївна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії

Національного університету «Києво-Могілянська академія,

м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-4182-5829>

Прийнято: 18.10.2025 | Опубліковано: 30.10.2025

*Анотація. Метою дослідження є аналіз людського капіталу як динамічного ресурсу, що складає основу національної стійкості та є центральним елементом майбутньої відбудови держави. Для досягнення поставленої мети було використано такі **методи**: структуризації, узагальнення отриманих даних, абстрактно-логічний, порівняльний і системний аналіз. У **результатах** дослідження проаналізовано стан людського капіталу в Україні під час повномасштабної війни. Розглянуто теоретичні основи людського капіталу в умовах військового конфлікту, обґрунтовано необхідність розширення традиційних визначень для включення психологічних, соціальних та культурних аспектів в розуміння категорії «людський капітал». Аналіз охоплює як глибокі виклики, що включають прямі демографічні втрати, масову міграцію, деградацію освітньої інфраструктури, довгострокові економічні наслідки психологічної травми, так і здобутки, а саме: посилення національної самоідентичності, соціальну*

консолідацію та інновації в окремих секторах. Надається перспективний погляд, що деталізує стратегії повоєнного відновлення, засновані на критичному аналізі вітчизняних ініціатив та міжнародного досвіду. У **висновках** зазначено, що війна в Україні дозволила визначити ряд стратегічних заходів для відновлення людського капіталу в повоєнний період. Це: пріоритизація ментального здоров'я, стратегічне управління міграцією, орієнтована на людину відбудова, підтримка безперервного навчання тощо.

Ключові слова: людський капітал, соціально-економічні наслідки, здобутки, ринок праці, стратегічні заходи, адаптивний капітал, післявоєнне відновлення, економіка стійкості.

Human Capital in Wartime: Challenges, Threats, and Strategies of Resilience

Nataliia Ivanova,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economic Theory, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-4182-5829>

Abstract. *The article contributes to the academic discourse by human capital as a dynamic resource that forms the basis of national stability and is a central element of the future reconstruction of the state. **Methods.** To achieve the set goal, the following methods were used: structuring, generalization of the obtained data, abstract-logical, comparative and systemic analysis. **Results.** The results of the study analyzed the state of human capital in Ukraine during a full-scale war. The theoretical foundations of human capital in conditions of military conflict were considered, and the need to expand traditional definitions to include psychological, social, and cultural aspects in understanding the category of «human capital» was substantiated. The analysis covers both deep challenges, including direct demographic losses, mass migration, degradation of educational infrastructure,*

*long-term economic consequences of psychological trauma, and the achievements them selves: streng then self-identity, social consolidation, and innovation in individual sectors. A forward-looking view is provided detailing post-war recovery strategies based on a critical analysis of domestic initiatives and international experience. **Conclusions.** The conclusions state that the war in Ukraine has allowed us to identify a number of strategic measures for restoring human capital in the post-war period. The seincludeprioritizing mental health, strategic migration management, people-centred reconstruction, supporting life long learning, etc.*

Keywords: *human capital, socio-economic consequences, achievements, labour market, strategic measures, adaptive capital, post-war recovery, resilience economy.*

Постановка проблеми. Людський капітал є фундаментальним ресурсом, що визначає економічний та соціальний розвиток будь-якої держави. Згідно з класичними економічними теоріями, цей капітал є сукупністю розумових здібностей, знань та навичок, отриманих через освіту та практичний досвід. Концепція людського капіталу, розроблена такими вченими, як Теодор Шульц (Schultz, 1961) та Гері Беккер (Becker, 1964). Едвін Дж. Долан визначав його як «капітал у вигляді розумових здібностей», тоді як С. Фішер наголошував на «ступені втіленої у людині спроможності приносити дохід», що включає природжені таланти та набуту кваліфікацію [1, с.281-284].

Генезіс людського капіталу перетерпів суттєві зміни, з початку його дослідження в 60-х рр. ХХ сторіччя. Всебічна цифровізація, глобалізація, розширення соціальної сфери потребують комплексного підходу в дослідженні людського капіталу та його складових.

В умовах повномасштабної війни в Україні, поняття людського капіталу набуває особливої актуальності. Це життєво важливий ресурс, який дозволяє країні протистояти агресії та створює основу для майбутнього повоєнного

відновлення[2]. Його збереження та ефективного використання є ключовим завданням для забезпечення стійких темпів економічного зростання та стабілізації суспільства. Досвід минулих військових конфліктів та сучасні виклики підтверджують, що втрати людського капіталу є найбільш руйнівними, а його відновлення вимагає системного та комплексного підходу.

З соціально-економічної точки зору досліджують людський капітал вітчизняні вчені В. Антонюк, І.Каленюк, Н. Голікова, В. Куценко, Г. Євтушенко, О. Бородіна, Л. Тертична, Ю. Назаренко. Узагальнюючи їх підходи можна визначити людський капітал як сформований в результаті інвестицій запас здоров'я, знань, здібностей та мотивацій, що цілеспрямовано використовується для зростання продуктивності праці та доходів власника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами людського капіталу під час війни присвячені наукові праці О. Білецького, Т. Васильціва, З. Галушки, Ю. Залознової, Л. Лавриненко, Е. Лібанової, А. Лобанової та багатьох інших. Так, Е. Лібанова в стенограмі доповіді на засіданні Президії НАН України 05.02.2025 р. надала масштабну оцінку втрат людського капіталу України під час війни та можливих шляхів відновлення в повоєнний період. Заслуговує на увагу оцінка перспектив зовнішньої міграції, таких як тривалість бойових дій, економічна ситуація в Україні та її регіонах після завершення війни, економічний та психологічний стан українських мігрантів в країнах перебування, їх очікування від подальшої міграції. Небезпека - головний чинник, який впливає на повернення мігрантів та стан людського капіталу держави [3, с. 39-46].

Ю. Залознова підкреслює, що людський капітал є основним джерелом розбудови економіки країни у повоєнний період. За її думкою, необхідно розробити державну політику відтворення людського капіталу в повоєнний період з акцентом на оновлення та модернізацію системи освіти [4, с. 39-46].

З. Галушка аналізує людський капітал як потенціал післявоєнного відновлення України, аналізує світові тренди розвитку людського капіталу, його гендерні особливості [5, с. 100-108].

Т. Васильців, О. Мульска, Р. Лупак аналізують людський капітал з точки зору соціальної вразливості населення в Україні та за кордоном в умовах війни, обґрунтовують необхідність розробки методики дослідження соціальної вразливості та збереження людського капіталу України на підставі підтримки євроінтеграційних прагнень країни в умовах війни [6].

Н. Іванова, О. Корольова, Д. Орлова пов'язують управління людським капіталом в період війни зі змінами у кадровій політиці, воєнній службі та перекваліфікації робочої сили, залученні кваліфікованих працівників до роботи у оборонно-промисловому комплексі [7].

А. Лобанова досліджує проблеми відтворення людського капіталу через призму викликів: масова зовнішня та внутрішня міграція, погіршення психічного здоров'я громадян, необхідність переорієнтації на нові професії в умовах обмежених ресурсів, перехід на дистанційну освіту тощо [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на величезну кількість наукових досліджень, присвячених людському капіталу, досі немає визначення людського капіталу в умовах війни. Концепція людського капіталу повинна бути розширена з урахуванням не лише економічної, а й соціальної, психологічної та культурної складових, які стають критично важливими для виживання та стійкості нації. Необхідно встановити взаємозв'язок між продуктивністю та колективною здатністю суспільства до самоорганізації, адаптації та інновацій в умовах військових дій. Дослідженню підлягають волонтерство, зміцнення національної самоідентичності, цифровізація, які перетворюються на стратегічні ресурси. Вони формують новий вид капіталу — адаптивний капітал, який є неформальною, але потужною основою для подолання кризи, обумовленої

військовими діями. Такий підхід дозволяє провести багатовимірний аналіз, який не лише фіксує втрати, але й оцінює несподівані здобутки, що виникають внаслідок екстремальних умов. Наукова новизна полягає у введенні поняття адаптивного капіталу який є наслідком трансформаційних процесів людського капіталу в умовах війни, стаючи центральним фактором опору та майбутньої відбудови.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – проаналізувати вплив війни на стан людського капіталу України, виявити загрози та здійснити оцінку можливих здобутків, запропонувати стратегічні напрямки для післявоєнної відбудови, які ґрунтуються на вітчизняному та міжнародному досвіді. Це забезпечить логічний та послідовний підхід до вивчення людського капіталу в умовах війни, надаючи глибинне розуміння його складності та взаємозв'язкам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна спричинила безпрецедентні демографічні та міграційні зміни, що мають довгострокові наслідки для людського капіталу України. За останніми даними, понад 11 мільйонів українців були змушені покинути свої домівки, з них 5.7 мільйонів стали біженцями за кордоном, а 5.3 мільйона — внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Цей відтік робочої сили є основною причиною скорочення працездатного населення, причому зовнішня міграція відповідає за майже половину цих втрат. Згідно з дослідженнями, кількість людей працездатного віку в Україні скоротилася на 39.2%, з 17.4 млн. до 12.5 млн. у 2023 році порівняно з 2021 роком, і прогнозується подальше падіння [9].

Війна загострила таку проблему як є «відтік мізків», який був викликом для України ще до початку повномасштабного вторгнення, особливо у високотехнологічних секторах. Хоча загальна кількість ІТ-фахівців в Україні залишається високою (понад 300 тисяч), значна їхня частина (62-64 тисячі) працює за кордоном, що становить близько 20% від загальної кількості. Хоча

це трохи менше, ніж у 2023 році, їхня відсутність є значною втратою для інноваційного потенціалу країни [10]. Оскільки чоловіки призовного віку (18-60 років) не мають права виїжджати з країни, міграція має гендерно-специфічний характер: 90% біженців — це жінки та діти. Наслідками є розлучення сімей та серйозний демографічний дисбаланс, включаючи найнижчий у Європі рівень народжуваності та скорочення тривалості життя, особливо серед чоловіків [11]. Прогнозується, що ці тенденції будуть впливати на вікову структуру населення України протягом десятиліть, аналогічно демографічного впливу Другої світової війни.

Проблема «відтоку мізків» також має геополітичний вимір. Біженці з України стають цінним людським капіталом для економіки Європи. Наприклад, у Німеччині лише 12% українських біженців працездатного віку мають офіційну роботу, але це підсилює конкуренцію на ринку праці, що вимагає від України розробки стратегій для повернення наших співвітчизників назад. Зараз цією проблемою займається Інститут демографії та якості життя ім. М. Птухи НАН України, Всеукраїнська асоціація компаній з міжнародного працевлаштування, громадська організація «Офіс міграційної політики». Триває онлайн обговорення дослідницького проекту: «Розробка Стратегії державної міграційної політики України до 2035 р.: трудоворесурсний аспект» [3]. Зростає кількість біженців, які інтегруються в нові суспільства, що зменшує ймовірність їхнього повернення та перетворює процес відновлення України на глобальну конкуренцію за власних громадян. Тому поставлено завдання перетворити проблему втрати людського капіталу на стратегічну перевагу, що посилює довгострокові виклики для післявоєнної відбудови.

Війна завдала катастрофічних руйнувань українській освітній та науковій інфраструктурі, що є прямою загрозою для майбутнього людського капіталу. Збитки в освітньому секторі оцінюються в 7.3 млрд. дол, з понад 4000 пошкодженими або зруйнованими навчальними закладами, Ці втрати

виходять за рамки фізичних збитків, вони руйнують саму основу формування майбутніх поколінь [12].

Аналіз показує, що сукупні «втрати навчання» в Україні оцінюються приблизно в 1,25 року, що є результатом поєднання наслідків пандемії COVID-19 та бойових дій. Наукові дослідження доводять, що короткострокові втрати в освіті ніколи не відновлюються повністю, наслідком чого є зниження рівня доходу та підвищений ризик безробіття для постраждалих поколінь, навіть через десятиліття [13].

Відсутність безпечного освітнього середовища та доступу до якісної медичної допомоги знижує здатність суспільства до інвестицій у власний розвиток. Це може призвести до того, що країна потрапить у пастку бідності та зниженої продуктивності, оскільки не зможе відтворити свій людський потенціал. Таким чином, інвестиції у відновлення медицини та освіти є не просто актом відбудови, а стратегічною необхідністю, що має першочергове значення для майбутнього.

Психологічними та соціальними наслідками є психологічні травми, що впливають як на військових, так і цивільне населення, спричиняючи хронічний стрес, депресію та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Наслідком є зниження загальної продуктивності праці, що оказує негативний вплив на ринок праці [14].

Дослідження, проведене серед біженців у Німеччині, показало, що особи з високим рівнем ПТСР значно менш схильні до повного працевлаштування навіть через п'ять років після прибуття. Це створює серйозний виклик для України, оскільки величезна кількість ветеранів та цивільних осіб потребує комплексної підтримки для повернення до повноцінного життя. Без системної програми ментального здоров'я значна частина населення може залишитися поза межами продуктивної економічної діяльності, що є прихованою, але не менш руйнівною загрозою для післявоєнного відновлення [15].

Тобто ментальне здоров'я людини є прихованим, але не менш серйозним чинником, як і фізичне руйнування, обидва впливають на продуктивність праці. Поєднання психологічної та психотерапевтичної допомоги у програми соціальної та економічної реінтеграції є необхідною умовою для успішної відбудови країни. Нездатність вирішити цю проблему призведе до значних втрат та буде гальмом в реалізації економічного потенціалу держави.

Але незважаючи на руйнівний вплив, війна призвела до такого неочікуваного здобутку як посилення соціального і культурного капіталу. За даними опитувань 92% українців у 2022 році вважали себе українцями, що свідчить про значне зміцнення національної самоідентичності. Повертаються нематеріальні цінності, відроджено волонтерський рух. Саме волонтерство як прояв соціальної складової людського капіталу виявилось ключовим фактором стійкості, дозволило налагодити логістику, надавати ефективну гуманітарну, правову, психологічну допомогу в умовах бездіяльності державних інститутів.

Такі колективні прояви самоорганізації, інноваційності та здатності до адаптації в умовах кризи свідчать про формування нового, життєво важливого типу людського капіталу, а само «адаптивного капіталу». Останній є колективною здатністю суспільства до самостійного вирішення проблем та гнучкого реагування на виклики. Адаптивний капітал включає розвиток цифровізації, формування «ІТ-армії» та являє собою еволюцію традиційного людського капіталу до більш динамічної та кризостійкої форми.

Війна також докорінним чином змінила ринок праці в Україні. Загальне скорочення кількості робочої сили призвело до значного дефіциту кадрів, який понад 60% компаній вважають головною перешкодою для свого розвитку [13].

Ринок праці став більш гнучким. Так, спостерігається зростання частки жінок у робочій силі, що беруть на себе ролі чоловіків, мобілізованих до

Збройних Сил України. Руйнування традиційних гендерних бар'єрів відкриває шлях до більш інклюзивного та динамічного ринку праці у майбутньому [5].

Війна сприяла зростанню оборонної та ІТ-промисловості. ІТ-сектор, незважаючи на міграційні виклики, продемонстрував стійкість, забезпечивши значні надходження іноземної валюти. За даними аналітичної публікації Foreign Policy оборонна промисловість також наростила виробничі потужності до 35 млрд. дол. на рік станом на травень 2025 р. хоча й відчуває нестачу кадрів різної кваліфікації [16]. Війна, будучи руйнівним процесом, стала катализатором «креативного руйнування» економіки. Вона змусила переосмислити пріоритети, перерозподілити трудові ресурси та сприяла появі нових, високотехнологічних секторів. Таким чином, післявоєнна економіка буде фундаментально переформатована цими інноваціями. В табл.1 систематизовано виклики та здобутки людського капіталу за окремими секторами економіки.

Відновлення людського капіталу є центральною складовою післявоєнної відбудови і потребує розробки та реалізації комплексних програм реінтеграції. Однією з таких ініціатив є «Хартія стійкості людського капіталу» (Human Capital Resilience Charter), яка визначає принципи для підтримки ветеранів, мобілізованих та переміщених працівників. Ця хартія наголошує на важливості інклюзивності, гнучкості та безперервного розвитку умінь та навичок [17].

Програми перекваліфікації та реінтеграції ветеранів поступово впроваджуються в життя. Так, державна служба зайнятості України надає можливість пройти професійне навчання та отримати стипендію [18].

Таблиця 1

Основні загрози та напрямки адаптації людського капіталу в окремих секторах економіки України

Сектор економіки	Основні загрози	Напрямки адаптації та змін
Загальна робоча сила	Скорочення на 2.23 млн осіб	Збільшення частки жінок, скорочення безробіття, гнучкість ринку праці
ІТ-сектор	Міграція 62-64 тис. фахівців	Зростання сектору, збереження валютних надходжень
Оборонна промисловість	Дефіцит кваліфікованих кадрів	Збільшення виробничих потужностей
Освіта	Зруйновано 4000+ закладів	Перехід на дистанційне навчання, перенавчання дорослого населення
Ветеранський сектор	500 тис. ветеранів повернуться на ринок праці	Навчання ветеранів. Розробка програм реінтеграції та перекваліфікації

Джерело: систематизовано за [12, 16-19]

Також нараховуються безліч приватних та некомерційних ініціатив, особливо в ІТ-секторі. Наприклад, це освітня ініціатива Brave IT Education, яка має на меті дати можливість отримати ІТ освіту військовим, ветеранам, членам їхніх сімей та членам родин загиблих. Школа англійської мови Green Forest; Український католицький університет (УКУ) пропонують безкоштовні курси для ветеранів та членів їхніх родин. ІТ-навчання на курсах Python Project Management дає змогу опанувати навички проєктного менеджменту, програмуванні та аналітиці. Благодійний проєкт Veterans Up надасть можливість ветеранам та членам їхніх сімей отримати освіту, кар'єрну консультацію і практичний досвід у сфері рекламно-комунікаційних послуг. Програми, націлені на успіх, повинні бути комплексними, поєднувати

психологічну реабілітацію з професійним навчанням [19]. Перелік програм й проектів щодо відновлення людського капіталу систематизовано в табл. 2

Таблиця 2

Програми та проекти в Україні щодо збереження та розвитку людського капіталу

Програма	Організатор	Цільова аудиторія	Напрямки збереження
Хартія стійкості людського капіталу (HCR)	Уряд України, міжнародні партнери	Роботодавці, ветерани, ВПО	Інклюзивність, реінтеграція, розвиток нових навичок
Програми перекваліфікації	Державна служба зайнятості	Учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни	Професійне навчання, щомісячна стипендія
Курси «Brave IT Education	Green Forest, «Відважна IT освіта»	Військовослужбовці, ветерани та їх родини	IT-навчання на курсах Python, Project Management
Благодійний Проект Veterans UP	Приватні та громадські організації	Ветерани та їх родини	Галузі пошукового маркетингу: PPC, SEO*

Джерело: систематизовано за [18,19]. *Умовні позначки: PPC – створення контенту з оплатою за клік; SEO – створення контенту для максимальної привабливості сайту.

Відновлення людського капіталу у повоєнний період потребує фізичної відбудови країни. Руйнування житлового фонду, транспортної та енергетичної інфраструктури завдало збитків на суму 170 млрд. дол. станом на листопад 2024 [12]. Ремонт та нові забудови шкіл, лікарень, ВНЗ, інших соціальних об'єктів є ключовим аспектами для припинення деградації людського капіталу й створення умов повернення біженців.

Причому сама відбудова повинна бути орієнтованою на людину, тобто відновлення інституцій, які формують суспільний потенціал — освітніх, медичних, культурних та інших закладів. Лише відновивши інфраструктуру, яка є фундаментом для розвитку, країна зможе втримати населення та заохотити біженців до повернення. Таким чином, інвестиції у фізичну відбудову є прямою інвестицією в людський капітал.

Досвід такої відбудови демонструють країни, які вже потерпали від військових дій. Наприклад, в Боснії та Герцеговині цільове використання донорських коштів для відбудови сектору соціальних послуг та інституційної спроможності в розмірі 1,9 млрд. дол. відіграло ключову роль у відновленні людського капіталу [20]. Цей підхід забезпечив відчутні результати для населення. Водночас, ситуація в Сирії демонструє ризики, пов'язані з відсутністю політичної та інституційної стабільності. Відсутність довіри до влади та прозорих механізмів відбудови перешкоджає інвестиціям в економіку держави. Це ще раз доводить, що успіх післявоєнного відновлення залежить не лише від фінансових надходжень, а й від здатності країни створити прозорі, ефективні інституції та запропонувати чітке бачення майбутнього [21]. Для України це вкрай важливо, бо в іншому випадку ризики втратити ще більше громадян від вимушеної міграції, зростають.

Висновки. Таким чином, доведено, що війна в Україні має як руйнівний, так і трансформаційний вплив на людський капітал. Виявлено, що з одного боку, війна висвітила безпрецедентні виклики: демографічну кризу, масштабну міграцією кваліфікованих кадрів, деградацію освітнього потенціалу, руйнівні психологічними наслідками для населення. Вони не тільки гальмують економічне зростання, а й формують довгострокові демографічні проблеми. З іншого боку, війна сприяла зміцненню соціальної стійкості громадян, розумінню їх національної ідентичності, адаптації ринку

праці до умов війни, що проявилось у зростанні волонтерства, започаткуванню нових освітніх програм, розвитку інновацій та нових навичок.

Для збереження та відновлення людського капіталу у післявоєнний час запропоновано наступні стратегічні заходи:

- пріоритет ментального здоров'я нації шляхом впровадження доступних програм психологічної та психотерапевтичної підтримки для ветеранів та цивільного населення як частка програм інтеграції;
- стратегічне управління міграцією шляхом розробки політики повернення біженців шляхом створення сприятливих умов для працевлаштування, відновлення житла, надання фінансових пільг;
- першочергова відбудова освітньої, медичної та соціальної інфраструктури, яка повинна бути спрямована на створення сучасних, інклюзивних та безпечних просторів для розвитку людського потенціалу;
- навчання протягом життя шляхом розвитку програм перекваліфікації, підвищення кваліфікації, що дозволять адаптувати трудові ресурси до потреб нової економіки, сформованої внаслідок «креативного руйнування».

Перспективами подальших розвідок людського капіталу під час війни можуть стати дослідження довгострокового економічного впливу психологічних травм на ментальне здоров'я населення, оцінка ефективності програм реінтеграції ветеранів, аналіз динаміки розвитку волонтерського руху та його ролі в післявоєнній відбудові, можливості адаптації досвіду інших країн, що пережили збройні конфлікти, до умов України. Ці дослідження допоможуть розробити більш точні та ефективні стратегії для майбутнього України.

Література:

1. В. В. Компанієць. В. В. Людський капітал: визначення, особливості відтворення. <https://stp.ust.edu.ua/article/download/15793/37569/0> (Дата звернення 02.08.2025 р.)
2. Ю.Ю. Точиліна. Особливості та проблеми використання

людського капіталу в умовах воєнного часу. *ECONOMIC SYNERGY*. 2024. вип. 4 (14). С. 182-192.

3. Лібанова Е.М. Людський капітал України: втрати внаслідок війни і перспективи повоєнного відродження (стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 5 лютого 2025 р.). *Вісник НАН України*. 2025. № 4. С. 38—45. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2025.04>

4. Ю. Залознава, Н. Азьмук. Людський капітал України в умовах війни: втрати та здобутки. *Економіка та суспільство*, 2022. № 38, URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-59> (дата звернення 01.10.2025 р.)

5. Галушка З. Людський капітал економіки України: вплив війни та потенціал післявоєнного відновлення. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, (2024). 328(2), 100-108. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-328-15>

6. Т. Васильців, О. Мульска, Р. Лупак. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*, № 67 (2022). URL: <http://journals-lute.lviv.ua> <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/download/1146/1081/> (Дата звернення 02.08.2025 р.)

7. Іванова, Н. Ю., Корольова, О. О., Орлова, Д. Ю. (2024). Людський капітал: виклики в умовах війни. Зб. праць XIX Міжнар. наук. конф. «Сучасні досягнення в науці та освіті», 29 вересня - 6 жовтня 2024 р., м. Нетанія (Ізраїль-Хмельницький: ХНУ, С.32-34. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/16883> (дата звернення 26.09.2025 р.).

8. Лобанова А. Людський капітал України в умовах війни: основні виклики і шляхи відновлення. Посилення консолідації суспільства та ролі людського капіталу на шляху вступу України та Республіки Молдова до

Європейського Союзу: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кишиневу - м. Одеса, 17-18 жовтня 2024 р.) . Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С.28-31.<http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/20978> (Дата звернення 02.08.2025 р.).

9. Людський капітал – виклики для відновлення України. Центр Разумкова: <https://razumkov.org.ua/images/2024/05/29/2024-ПАКТ-9.pdf> (Дата звернення 02.08.2025 р.).

10. За кордоном перебувають 62-64 тисячі українських ІТ-спеціалістів. <https://skilky-skilky.info/za-kordonom-perebuvaiut-62-64-tysiachi-ukrainskykh-it-spetsialistiv/> (Дата звернення 02.08.2025 р.)

11. Ukrainian refugee crisis – Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_refugee_crisis(дата звернення 24.09.2025 р.)

12. М. І. Приступа, Т. В. Неклюєнко, Н. І. Луцкевич. Соціально-демографічна криза в Україні внаслідок війни: стан, наслідки та шляхи подолання. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2022. № 6 (354), грудень. С. 147-152.

13. Ukraine's Future Rests on Its People– CSIS. <https://www.csis.org/analysis/ukraines-future-rests-its-people> (Дата звернення 02.08.2025 р.)

14. Вплив війни на людський капітал МСП України: виклики та шляхи адаптації – дослідницький звіт. Клуб ділових жінок Мелітополя. <https://bw-melipol.club/vplyv-vijny-na-lyudskuj-kapital-msp-ukrayiny-vyklyky-ta-shlyahy-adaptacziyi> (Дата звернення 02.08.2025 р.)/

15. Effects of Posttraumatic Stress Disorder and Mental Disorder on the Labor Market Integration of Young Syrian Refugees, <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9916024/> (Дата звернення 02.08.2025 р.).

16. Виробнича потужність оборонної промисловості України сягнула 35 мільярдів доларів – Foreign Ukraine. <https://foreignukraines.com/2025/07/09/the-production-capacity-of-ukraines-defense-industry-has-reached-35-billion/> (Дата звернення 02.08.2025 р.).
17. Хартія стійкості людського капіталу. URL: <https://charter.me.gov.ua/>. (Дата звернення 02.08.2025 р.)
18. Державна служба зайнятості, доступ отримано вересня 25, 2025, <https://www.dcz.gov.ua/profnavch/ubdptu>
19. В Україні готують нову систему економічної реінтеграції ветеранів. <https://www.tarastarasenko.com/v-ukrayini-gotuyut-novu-systemu-ekonomichnoyi-reintegracziyi-veteraniv/> (Дата звернення 02.08.2025 р.)
20. Т. Богдан. Післявоєнна відбудова: уроки з досвіду Балкан. Growford Institute для Бізнес Цензор. URL: https://sensor.net/biz/columns/3330248/pislyavoyenna_vidbudova_uroky_z_dosvidu_balkan (Дата звернення 02.08.2025 р.)
21. Expanding Syria's multilateral development bank engagement–Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/expanding-syrias-multilateral-development-bank-engagement/> (Дата звернення 02.08.2025 р.).